

HBO-jurist brengt menselijke maat terug

Mr Eric van de Luytgaarden

De HBO-jurist komt er aan¹. Een afgestudeerde juridische bachelor die is opgeleid aan een van de hogescholen die ons land rijk is. Deze jurist wordt gezien als een nieuw fenomeen in het beroepenveld waar het recht een rol speelt. Een zogenaamde nieuwe rechtspleger. De vraag die de Utrechtse onderzoeksgroep ‘beroepsuitoefening juridische bachelors’ bezighoudt is: welke bagage moet de HBO-jurist hebben om een stevige positie in de arbeidsmarkt te verwerven. Of: welke maatschappelijke ontwikkelingen rechtvaardigen de komst van deze nieuwe beroepsgroep? Ik behandel er hier twee: de juridisering en het gebrek aan geluksbeleving.

In de voorstudies die verricht zijn alvorens met de hoger beroepsopleiding rechten te starten viel op dat voortdurend gesproken werd van juridisering van de maatschappij². Een makkelijke conclusie zou kunnen zijn dat door de toename van de invloed van het recht op het leven van de burger, een nieuwe beroepsbeoefenaar, de HBO-jurist, noodzakelijk is om de burger wegwijs te maken in het woud van juridische onduidelijkheden. De HBO-jurist zal veel minder gericht moeten zijn op het recht maar veel meer op de burger. Zijn interventies zullen niet zozeer leiden tot de juridische meest mooie oplossing van een geschil maar veel meer oplossings- en mens gericht moeten zijn. De menselijke maat terug in de juridische beroepspraktijk. Waarom de menselijke maat terug moet heeft te maken met de stelling dat het recht een enorm belangrijke factor is in de geluksbeleving van de burger.

Dit artikel probeert wegen te schetsen over de invulling van de functie van de HBO-jurist. Op basis van twee maatschappelijke tendensen: juridisering en gebrek aan geluksbeleving wordt de HBO-jurist geëquipeerd met een aantal competenties of uitdagingen om de verwachtingen die op hem rusten als een ‘nieuw soort jurist’ waar te maken.

Hieronder zal ik eerst kort aangeven wat de gevolgen van juridisering zijn. Vervolgens geef ik aan wat ik versta onder geluksbeleving in samenhang met recht en tenslotte geef ik op basis van de eerdere analyse aanbevelingen omtrent het profiel van de HBO-jurist.

Juridisering

Er is in toenemende mate sprake van het juridiseren van de samenleving. De druk die het juridische op de samenleving legt neemt sterk toe vanuit twee bewegingen: ten eerste de toenemende welvaart, waardoor steeds meer ingewikkelde koop- en dienstverleningsovereenkomsten gesloten worden, met bij conflicten, alle juridische gevolgen van dien. Ten tweede de verschuiving van de rechtsrelaties: publieke voorzieningen komen in private handen³.

---

¹ De eerste HBO-rechten juristen zullen komend studiejaar afstuderen. Volgend jaar komen de grote aantallen op de arbeidsmarkt. De juridische bachelor kan een studie HBO-rechten, Sociaal Juridische Dienstverlening of de studie Gerechtsdeurwaarder gedaan hebben. Voorts zijn er juridische bachelors die na drie jaren wetenschappelijk onderwijs de Universiteit verlaten met een diploma Bachelor of Arts. In dit artikel wordt HBO-jurist in de meest brede zin gebruikt. Vergelijk: Eric van de Luytgaarden, *Is de HBO jurist welkom?*, in *AA 55* (2006), pp. 75-79.

² Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling, *Toegang tot Recht*, Den Haag december 2004. Hobeon, *marktonderzoek Public Management*, Interne publicatie Hogeschool van Utrecht november 2005. Vergelijk A.R.J. Groot en H.J.L.M. van de Luytgaarden, *Zonder meer Recht*, Tjeenk Willink Zwolle 1993. Zie ook: R. Sennett, *Respect*, Amsterdam 2003.

³ Zie de analyse van Sennett (noot 2) in hoofdstuk 7.

Hierdoor neemt de invloed van het recht in ons leven exponentieel toe. De burger komt hoe dan ook meer met het recht in aanraking dan bijvoorbeeld 50 jaar geleden. Er wordt ook gesproken van Amerikanisering van de samenleving. In de Verenigde Staten is het al decennia lang zo dat burgers naast een vaste tandarts en psychiater ook een vaste advocaat hebben zonder wie zij geen overeenkomst afsluiten, geen belastingformulier invullen of geen baan aanvaarden. Het recht is ook buitengewoon complex geworden. En de toename van de complexiteit is ondanks regeringsvoornemens van deregulering⁴ en deconcentratie een voedingsbodem voor de ongebreidelde groei van de juridische beroepsbeoefenaren. Waren er bijvoorbeeld in 1990 nog 5000 advocaten, zo zijn er nu meer dan 12000 in ons land. Naast de academische juristen wordt de arbeidsmarkt straks ook nog ‘overspoeld’ met HBO-juristen. Als ook die een goed belegde boterham willen verdienen dan valt te verwachten dat de juridisering alleen maar toeneemt. Tenzij we die HBO-jurist uitrusten met een gereedschapskist vol competenties die ervoor zorgt dat zijn optreden dejuridiserend werkt. Om de vraag te beantwoorden hoe de HBO-jurist het tij kan keren, wil ik stilstaan bij de gevolgen van juridisering:

De gevolgen van de juridisering zijn drievoudig :

- 1) de economische gevolgen; het inschakelen van juristen is voor bedrijven en in toenemende mate voor burgers een noodzaak omdat het recht een belangrijker rol speelt in het economisch verkeer (contracten, concurrentie, Europese regelgeving maar ook identificatieplicht, gelding en beperkingen van grond- en vrijheidsrechten) en het recht steeds gecompliceerder wordt waardoor inhuren van professionals eerder noodzaak dan luxe is⁵. De professional moet het recht begrijpelijk maken voor de burger.
- 2) De sociale gevolgen; burgers zijn, hoewel zij mondiger zijn geworden, bijna niet meer in staat hun geschillen of juridische kwesties zelf op te lossen. Allereerst komt dat door de eisen die het rechtssysteem stelt (neem het eenvoudige voorbeeld van het oprichten van een bedrijfje en alles wat daar bij komt kijken). Ten tweede heeft de burger door de toenemende juridisering te maken met een verminderd vertrouwen in zichzelf daar waar het zijn zelfstandigheid in bijvoorbeeld conflictoplossing betreft. Bij arbeidsconflicten, burenruzies et cetera stapt men gemakkelijker naar de rechter dan laten we zeggen dertig jaren geleden. Een van de oorzaken hiervan is de grote ‘exposure’ die het recht het laatste decennium in de media heeft gekend, zoals de verkiezing van strafpleiter van het jaar, de rijdende rechter, excellente echtscheidingjuristen, Peter R. de Vries, ‘de nieuwe Moszkowicz’⁶ et cetera. Het recht is geen zaak meer voor de elite als het gaat om oordeelsvorming van de burger, terwijl diezelfde burger in de laagdrempelige toegang tot zijn advocaat, er zelf niet meer over peinst zijn conflict met de buurman in der minne te schikken. De HBO-jurist moet de burger helpen zijn zelfstandigheid en eigen conflictoplossend vermogen te herwinnen.
- 3) De geestelijke gevolgen; er gaat een enorme psychische werking uit van het juridiseren van een maatschappij. Verhoudingen tussen burgers worden killer, mensen individualistischer. Negatieve krachten als meelopen, routine en anonimisering⁷ steken de kop op⁸. Uitspraken die mensen doen zonder dat hun werkelijke zelf, hun eigen

---

⁴ Zie de regeringsnota: Deregulering, Den Haag 2004.

⁵ Zie M.A. Loth en A.M.P. Gaakeer, *Meesterlijk Recht*, Boom Den Haag p. 374 e.v.

⁶ Vergelijk: Moskowicz zet deuren van rechtsbedrijf open, Eric van de Luytgaarden in *Trouw*, 7 februari 2005.

⁷ Zie R. Sennett, *De flexibele mens*, Amsterdam 1998, p. 136. Vergelijk: B.J.C. Lievegoed, *Lezingen en Essays 1953-1998*, Zeist 1987

⁸ Zo schrijft ook Mooij in: A. Mooij, *Psychiatrie, recht en de menselijke maat*, Boom Amsterdam/Meppel 1998, p. 91 e.v.

opvattingen en oordelen daaraan ten grondslag liggen wordt meeloopgedrag⁹. Zo kunnen we het gemak zien waarmee de moderne mens retorici als Pim Fortuyn na-aapt daar waar het populistische opvattingen betreft. Het recht reikt de middelen aan de moderne mens aan door middel van ongebreideld gebruik van rechten. Ieder lijkt maar te kunnen zeggen wat hij wil. Dat maakt onze samenleving minder leefbaar. De routinematige kracht is het best te zien in bijvoorbeeld de afdoening van eenvoudige strafzaken en verkeersovertredingen. Daar waar het eenvoudige schendingen van het recht betreft is het rechtssysteem niet in staat de procedureregels los te laten en daarmee de mens te voorzien van een direct-klaar oplossing. Juridische procedures moeten routinematig worden gevolgd¹⁰, de menselijke maat is er uit en mensen volgen regels en procedures om de regels en procedures en niet om de inhoud van de zaak.¹¹

De derde negatieve kracht is anonimisering. De gevoelens die mensen hebben zodra zij met het recht in aanraking komen worden als het ware weggenivelleerd. Het recht is een harteloos en koud systeem waarin de kanalisatie van menselijke gevoelens geen of bijna geen rol speelt¹². Omdat als mensen in aanraking komen met het recht het vaak zaken betreft die hooglopende emoties dragen, is dat anonieme, fnuikend voor de afnemer van het recht, de justitiabele, de burger. De burger wordt gezien als een 'zaak' niet als een mens met een vraag of probleem. Er ligt een mooie taak voor de HBO-jurist om de emoties waar te nemen en te begeleiden.

Het is evident dat de gevolgen van de juridisering van de maatschappij enorm zijn. Zowel in financieel als menselijke zin heeft het recht de samenleving in haar greep. Als deze ontwikkeling niet gekeerd wordt dan kan gekscherend gesteld worden dat over een aantal decennia een op de drie beroepsbeoefenaren een jurist moet zijn. Dit lijkt een niet wenselijk toekomst beeld. Niet wenselijk omdat de menselijke maat zo geruisloos verdwijnt. Of dit leidt tot geluksvergroting van de rechtszoekende burger is maar zeer de vraag. Is het geluk van de burger afhankelijk van de manier waarop hem recht gedaan wordt? Ik denk van wel en wil dat hieronder uitleggen.

Het recht en de geluksfactor

Jeremy Bentham¹³, een van de grote denkers van de Verlichting, stelde al in de 18e eeuw dat de beste samenleving en het beste rechtsstelsel, die samenleving en dat stelsel zijn die het geluk van mensen bevorderen. In onze samenleving is een dergelijk idee noch in de 19^e noch in de 20^e eeuw aanvaard. De primaire obstakels hiervoor kunnen gevonden worden in de protestants-christelijke wortels van onze maatschappij¹⁴. De mens leeft ter meerdere eer en glorie van Gods, is primair een zondig wezen en moet streven naar een zo deugdzaam en ingetogen mogelijk leven. Geluk staat niet primair, het naleven van Gods geboden wel. Los

---

⁹ Een eeuwenoud fenomeen vergelijk bijvoorbeeld: Michel de Montaigne, *Essays deel II*, Boom Amsterdam 1998, p 361 e.v.

¹⁰ Het beroemde toegankelijke voorbeeld is het zoek raken van de paarse opblaaskrokodil in de OHRA reclame op de televisie. De krokodil is teruggevonden en kan worden teruggegeven maar er moeten eerst allerlei procedureregels worden nageleefd alvorens de krokodil aan de rechtmatige eigenaar wordt teruggegeven.

¹¹ Zie voor een algemeen maatschappelijk analyse A. Margalit, *De fatsoenlijke samenleving*, Amsterdam 1996 passim.

¹² Dit gebeurt ook in kleiner verband of dicht bij huis zoals in bedrijven of organisaties waarin wij werken. Zie A.A.M. Bekman, *De organisatie als gemeenschap*, Assen 2001

¹³ J. Bentham, *An introduction to the principles of morals and legislation*, Oxford 1996.

¹⁴ Zie H. van der Horst, *Nederland, de vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu*, Amsterdam 2000, p. 361 e.v.

van deze algemene waarneming is een uitgangspunt in de these dat het rechtssysteem er primair is voor het geluk van mensen een gevaarlijke. Geluk is immers onmeetbaar. Wat voor de een een fantastisch gevoel is, is voor de ander waardeloos.

Toch zal ieder het met mij eens zijn dat het herwinnen van geluk van belang is voor de mens, en daarom van belang voor de maatschappij als geheel. Maar het gaat zelden of nooit over de factor geluk in de rechtspleging. Ook hier ligt weer een mooie opdracht voor de nieuwe HBO-jurist.

Welke factoren spelen bij het geluksgevoel een rol? In de economische wetenschap is zo'n analyse al eens gemaakt en er worden een drietal factoren genoemd¹⁵: status, security en trust vrij vertaald status, veiligheid of voorspelbaarheid en vertrouwen.

Als ik kijk naar het domein van de rechtspleging zou ik zeggen dat maximale geluksbeleving ook te maken heeft met drie –andere- factoren:

1. Komt de rechtstoepassing overeen met het rechtsgevoel? Met andere woorden: begrijpt de burger met zijn eigen rechtvaardigheidsgevoel de vigerende wetgeving, rechtspraak en uitvoering van regels: *rechtsgevoel*.
2. Geeft de rechtspleging in de meest brede zin van het woord, de burger het gevoel dat hij in een land leeft waar zijn belangen voldoende gewaarborgd worden en hij zich (relatief) veilig voelt? *waarborg*
3. Kan de burger het rechtssysteem vertrouwen? Dat wil indien hijzelf in aanraking komt met recht en regels wordt er dan voldoende en rechtvaardig met zijn belangen rekening gehouden: *vertrouwen*

Rechtsgevoel, waarborg en vertrouwen zijn dus de sleutelbegrippen in de meting of het recht functioneert zoals het zou moeten functioneren en dientengevolge bijdraagt aan een gevoel van geluk van de burgers in onze samenleving.

Hoezeer complex de meting van deze gevoelens ook zal zijn, het gaat hier om algemene waarnemingen. Ik denk dat de rechtspleging zich primair richt op het recht en de rechtstoepassing en zich hoegenaamd niets gelegen laat liggen aan het vergroten van geluk van de rechtszoekende burger. Natuurlijk, beginselen van rechtsvaardigheid, verbod van willekeur, gelijkheid en ga zo maar door liggen ten grondslag aan de rechtsregels. Maar of de toepassing van het recht door juristen het geluk van mensen bevordert, dus of juristen in hun werk rekening houden met het rechtsgevoel, het vertrouwen van de burger en hen waarborgen verschaft is in ieder geval niet iets dat primaire aandacht in de (academische) opleiding krijgt. Ik veroordeel dat niet maar denk dat er voor de HBO-jurist nieuwe kansen liggen.

Hoe beleeft iemand het recht waar hij mee te maken heeft?

De elementen rechtsgevoel, waarborg en vertrouwen refereren aan een omschrijving van geluk uit het verlichtingsdenken. Filosofen als Montesquieu, Rousseau, Hobbes en Jefferson spraken in hun teksten over een subjectief meetbaar gevoel van geluk. Het is bijvoorbeeld de basis geweest van de Amerikaanse Declaration of Independence uit 1776 waarin 'the pursuit of hapiness' een centrale rol inneemt¹⁶.

Het verschilt erg van bijvoorbeeld de opvatting van Aristoteles over geluk. Hij spreekt over eudaimonia.. Dat begrip ziet op wat Aristoteles definieert als waardig gedrag en filosofische

---

¹⁵ Zie R. Layard, *Happiness*, London 2005, p. 7.

¹⁶ Zie D.A.A. Boersema, *Mens, mensura, iuris, over rechtsbewustzijn, gelijkheid en mensenrechten*, Deventer 1998, p 289 e.v. Vergelijk: D.H.M. Meuwissen, *Grondrechten*, Utrecht/Antwerpen 1984, p.21 e.v. Vergelijk ook: R.D. Heslep, *Thomas Jefferson and Eductaion*, New York 1969.

reflectie. Mensen zijn morele wezens, moreel omdat we in onze daden streven naar het goede te doen. Eenvoudig als dit axioma lijkt zit hierin de complexiteit van ons thema. Wat is het goede doen? Leidt dat automatisch tot geluk? Volgens de Aristotelische definitie van geluk is het een handelingsprincipe: doe het goede opdat je excelleert in je rol, in dat wat je geacht wordt te doen. Deze meer procesmatige manier van denken over geluk is niet waaraan ik in dit artikel refereer. Geluk betekent in de context van rechtsbeleving daadwerkelijk voelen dat er –naar de eigen maatstaven- recht gedaan wordt en dat er waarborgen zijn dat dat in de toekomst weer gebeurt of zo blijft en dat daar voldoende vertrouwen in is.

Waarom zou het streven naar geluk een voor het recht relevant streven zijn?

Het is evident dat het recht onderdeel uitmaakt van de totale samenleving en een zeer belangrijk onderdeel. Gelukkige en meer tevreden burgers zijn mensen die de samenleving meer verdraagzaamheid schenken en beter in staat zijn tot verbetering en creatieve invulling van de kenniseconomie¹⁷

Tegelijkertijd liet de juridiseringstendens eerder in dit artikel al zien dat de burger steeds meer afhankelijk wordt van het recht en de rechtsbeoefenaars. Die afhankelijkheid geeft hem een gevoel van onbehagen geeft dat haaks staat op zijn geluksbeleving.

Het recht zou bij de ondervanging hiervan een belangrijke rol kunnen spelen. Rechtsbeleving blijkt erg belangrijk te zijn in het compenseren van gevoelens van onbehagen¹⁸. Omdat het recht vaak gaat over de individu. Een individu heeft een conflict over de nakoming van een overeenkomst of er is een klacht over zijn functioneren, hij heeft zijn belastingaangifte niet correct ingevuld of hij heeft een overtreding of erger een misdrijf begaan. Het recht stimuleert de individualisering van onze samenleving.

Volgens de filosoof Charles Taylor zijn er drie dominante kwalijke gevolgen van het individualisme:

1. het verlies van de moraliteit
2. de dominantie van het verstand ten koste van het gevoel
3. het verlies van de solidariteit¹⁹.

Vrij vertaald betekent dat dat de burger alleen zijn normen en waarden moet bepalen en die steeds meer kan ‘oprekken’. De burger wordt steeds rationeler en verliest het contact met de iegen emoties en tenslotte weet hij niet meer wie hem steunt en voelt hij zich alleen staan. Er is een gevoel van verlies van de menselijke maat en onderlinge betrokkenheid. De solidariteit is weg en men wendt zich uiteindelijk tot de jurist.

Het is dan aan de jurist om de menselijke maat, het geven van betekenis en de onderlinge betrokkenheid tussen de mensen weer terug te brengen bij de burger. In die zin zou de nieuwe HBO-jurist een nieuwe soort praktisch toegeruste hulpverlener²⁰ kunnen worden. Dan doet het er dus minder toe of er juridische correct wordt gehandeld maar met name wat de gevolgen zijn voor de betrokkenen. Of men zich weer gesteund weet door een omgeving waarin dezelfde normen en waarden worden gedeeld. Of met andere woorden het eigen rechtsgevoel en vertrouwen gewaarborgd wordt.

Wat betekent dit nu voor de functie van de jurist of beter: ligt hier een schone taak voor de nieuwe HBO-jurist?

De kansen voor de HBO-jurist

---

¹⁷ Zie A. Klamer, *In Hemelsnaam, over de economie van overvloed en onbehagen*, Kampen 2005 p. 31 e.v.

¹⁸ Zie Klamer (noot 16) p. 11.

¹⁹ Ibidem, p. 24.

²⁰ Zie Van de Luytgaarden (noot 1), pp 78-79.

Als praktisch en theoretisch goed opgeleide professional zou de HBO-jurist zich kunnen bekwalen in het 'bevechten' van de maatschappelijke ontwikkelingen zoals juridisering, individualisering en anonimisering om de geluksbeleving van de rechtzoekende burger te vergroten.

Uit het bovenstaande valt af te leiden dat hij:

- Het recht voor de burger weer begrijpelijk moet maken.
- De burger moet helpen zich weerbaar op te stellen .
- De burger moet leren zijn conflictbeslechtend vermogen te versterken.
- De emoties van de burger moet verstaan en waar nodig begeleiden.
- De burger moet steunen in het behouden en ontwikkelen van de eigen moraliteit.
- De burgers moet versterken in hun onderlinge solidariteit.

Dat betekent dat hij uitgerust moet zijn met een forse dosis cognitieve, sociale en emotionele intelligentie. Dat hij geschoold moet worden in empowerment en goede communicatie. Dat hij moet kunnen luisteren en moet kunnen analyseren waar de problemen liggen. Dat hij moet kunnen coachen. Dat hij een goed bewustzijn moet hebben voor de context waarin de burger leeft, en dat hij in staat moet zijn zich te verplaatsen in de burger. En tenslotte dat hij mensen aanspoort en enthousiasmeert elkaar op te zoeken en te helpen daar waar mogelijk.

Een HBO-jurist wordt zo een heuse hulpverlener. Geen dienstverlener maar een iemand die werkelijk de ander helpt zijn rechtsgevoel, waarborg en vertrouwen in het rechtssysteem verder te ontwikkelen. Een samenbindende persoonlijkheid die ook nog verstand van zaken moet hebben want hij werkt wel in een gebied van de samenleving waarin een ingewikkeld systeem functioneert, namelijk het rechtssysteem.

Slot

Ik hoop dat door dit artikel duidelijk is geworden dat er op basis van twee aannames namelijk juridisering en welke kwalijke gevolgen dat heeft voor de geluksbeleving van de burger die met het recht in aanraking komt er voor de HBO-jurist en de opleidingen tot HBO-jurist een hoop te doen is. Maar als deze hoger opgeleide rechtsbeoefenaar zich iets meer gelegen laat liggen aan de menselijke maat in het recht dan hebben we al veel gewonnen.